

løse vidder, og her kunne man få en god pris for alle træprodukter, bl. a. fordi Vestkystens dårlige havneforhold vanskeliggjorde en tilførsel ad søvejen.

Salget af skovbrugsprodukter er imidlertid ikke den eneste handel, Christen Andersen giver sig af med. Han opkøber uld i herredets østlige landsbyer og sælger den i de vestlige, som hørte til bindeegnene, hvor man kunne forbruge langt mere uld, end man selv producerede. Også hør og lærred driver han handel med, og han og hans kone tager ofte til Viborg for at sælge fødevarer af egen produktion, men også flæsk af svin, som han købte til slagtning andre steder, navnlig på herregården Tjele. En anden af Christen Andersens specialiteter er opkøb af honning og salg af mjød.

Denne livlige handelsaktivitet og den dermed sammenhængende mobilitet er imidlertid netop et særkende for bønderne i dele af Midtjylland. Da Christen Andersens samtidige, præsten Niels Blicher i Vium i naboherredet Lysgård, skulle forsøge en samlet karakteristik af egnens befolkning, var det netop disse træk, han slog ned på: Dels den »så navnkundige vandrelyst« og »ligeledes den handelsånd, der ytrer sig hos mange i deres unge år. Med småhandel begynder nogle allerede i det 17. eller 18de år. Have de tjent sig nogle rigsdaler til, eller kunne få dem til låns, købe de et lidet parti strømper, træskeer eller andet, hvormed de vandre omkring for at prøve handelslykken«. Man må forestille sig, at Christen Andersen på samme måde har fået en opdragelse ikke blot til landmand, men også til handelsmand.

Vi har ikke mange bondedagbøger, som i alder kan måle sig med den her udgivne, men fra første halvdel af 1800-årene er der bevaret ikke så få. Disse dagbogsskrivere hører hjemme i vidt forskellige egne af landet. Blandt repræsentanterne kan nævnes en limfjordsbonde, som passede sit fiskeri ved siden af landbruget, en bonde fra det fede Østjylland og en fra hedesletten på vestsiden af Karup å, en studeopdrætter fra grænsen mellem geest og marsk i Vestslesvig og en landmand med saltvand i årerne fra det syddanske arkipelag. Tilsammen vil de kunne tegne et billede af bl. a. de store, økologisk betingede kulturvariationer, som er så karakteristiske for det førindustrielle bondesamfund i Danmark. Man må derfor – ikke mindst fra etnologisk hold – håbe, at udgivelsen af dagbogen fra Nr. Tulstrup ikke bliver en enlig svale, men at den vil kunne følges op af en hel række andre bondedagbøger.

Bjarne Stoklund

Et norsk sogn under forvandling

HANS TRY: GARDSKIPNAD OG BONDENÆRING. SØRLANDSK JORDBRUK PÅ 1800-TALET. *Universitetsforlaget, serien U-bøkene, 1969. 234 s.*

Vi oplever i disse år en stigende lokalhistorisk interesse blandt faghistorikere, ikke fordi man tillægger de små lokaliteter i sig selv større betydning, men fordi

man har indset, at meget af det, der kan iagttages som bevægelser og regelmæssigheder på samfundets overflade, først rigtig forstås, hvis man supplerer makroundersøgelserne med intensiv-analyser på mikroplanet. Det er i denne sammenhæng, man må se Hans Trys undersøgelse af de ændringer, der skete med landbrug og bondesamfund i et sogn i det norske Sørland i forrige århundrede. Hans erklærede målsætning er at finde frem til »kva som verkeleg gjekk for seg innanfor eit enkelt bygdesamfunn« i den store omformningstid ved midten af 1800-årene. Uden at glemme, at et lokalt område ikke lader sig isolere, men i berettiget reaktion mod tilbøjeligheden til at anskue det nye som noget, der som bølger spreder sig over landet, retter han helt bevidst søgelyset mod de »indre faktorer«, mod de årsager til forandring, som er at finde i sognet selv.

Den valgte lokalitet er lidet repræsentativ for Norge som helhed. Søgne er et kystsohn i Vest-Agder med en befolkning, som i 1865 var på ca. 2500, og med et næringsliv, som var baseret på udnyttelse af jorden, skoven og havet. Skønt kontantindtægterne før 1860 i alt væsentlig stammede fra de to sidstnævnte, så er undersøgelsen dog helt koncentreret om landbruget og de ændringer, som skete i såvel dyrkningsteknikken som ejendomsforholdene. Tidsmæssigt er tyngdepunktet lagt i 1860-erne, dels fordi kildematerialet fra dette årti er meget fyldigt, men navnlig fordi det vigtigste tidehverv ligger i dette tidsafsnit.

I første halvdel af århundredet kunne landbruget stort set opsuge det hastigt voksende folketal. Det manifesterer sig i opdeling af gårdene i stadig mindre brugsenheder samt i opdyrkning af ny jord. De mange brug var årsag til et stigende pres på udmarkens ressourcer samtidig med, at nyopdyrkingen gjorde indhug i det udmarksareal, der stod til rådighed. Mere dyrket jord betød bl. a. mere hø og dermed mulighed for vinterfodring af flere kreaturer, som så igen betød, at der var flere om sommergræsningen i udmarken. »I tida omkring 1860–70 var det størst press på naturressursane som bondenæringa i Søgne bygde på. Aldri var jordhungeren så stor; aldri måtte folk nøye seg med så små bruk«, konkluderer Hans Try.

I de følgende årtier tager udviklingen da også en ny retning. Der kommer et fald i antallet af bondebrug og en stigende erhvervsspecialisering. Det, der før var »sidenæringer« til landbruget (f. eks. fiskeriet), bliver selvstændige erhverv, og landbrugerne begynder nu at producere med salg for øje og at specialisere sig, navnlig i mælkeproduktion. Samtidig førte udskiftning og delvis udflytning til, at gårdenes »klyngetun« med deres udstrakte fællesskab opløstes og gav plads for nye sekundære gruppedannelser, f. eks. landbo- og mejeriforeninger, som gik på tværs af de gamle bebyggelsesenheder og som tildels rakte uden for bygdens grænser.

Hans Try har historie som hovedfag og etnologi som mellemfag, og foreningen af disse to faglige indfaldsvinkler har givet været frugtbar for hans undersøgelse. Alligevel må man vel nok konstatere, at det er historikeren, der dominerer. Han røber sig bl. a. i den sikre måde, hvorpå det meget store kildemateriale er udnyttet og vurderet. I analysen og struktureringen af materialet kunne man

dog have ønsket, at etnologen nu og da havde gjort sig kraftigere gældende. Således er redegørelsen for det traditionelle driftssystem, som i løbet af århundredet ændres og nedbrydes, ikke helt tilfredsstillende; man må i alt for høj grad selv stykke et mønster sammen af spredte brudstykker. Vigtigt er det komplicerede system for udnyttelsen af udmarkens forskellige dele (tømmerskog, vedskog, buskog, lyngmark, tørvemark etc.) samt vekselvirkningen mellem indmark og udmark, som kun strejfses i fremstillingen. Driften af indmarken var baseret på tilførsel af humus i form af tørv fra udmarken sammen med den animalske gødning; det er en teknik, som sætter landbruget på Sørlandet ind i en sammenhæng med jyske og nordtyske brugsformer.

Forståeligt, men ikke desto mindre meget beklageligt er det, at undersøgelsen som nævnt helt er begrænset til landbruget og dermed isolerer dette fra de andre sider af »bondenæringen«: skovbruget, fiskeriet og søfarten. Det må være af afgørende betydning for at forstå udviklingen, at man undersøger, om udnyttelsen af disse forskellige ressourcer konkurrerer med hinanden og tvinger brugeren til et valg, eller om de let lader sig indpasse som led i en samlet årscyklus. Kun 7 sider bliver der sammenlagt til disse vigtige »sidenæringer«, og skudefarten på Danmark spises af med en halv side. Hvor gerne havde danske læsere ikke set denne aktivitet behandlet i en større økonomisk/økologisk sammenhæng?

Disse indvendinger kan dog ikke svække bogens position som en fremragende undersøgelse og som et pionerarbejde, som forhåbentlig vil inspirere historikere og etnologer i de øvrige nordiske lande til at gøre ligeså.

Bjarne Stoklund

Om sæterbrug

LARS REINTON: TIL SETERS. NORSK SETERBRUK OG SETERSTELL.
Serien Norsk kulturarv. Det norske samlaget, Oslo 1969. 148 s. ill.

Blandt de stort anlagte undersøgelser, som Instituttet for sammenlignende kulturforskning i Oslo har ladet foretage til belysning af det norske bondesamfund, indtager sæter-studierne en fremtrædende plads. De har resulteret i en række publikationer med Lars Reintons trebindsværk om »Sæterbruget i Norge« (1955–61) som både den vægtigste og den vigtigste. Instituttets publikationer tynges af det væld af indsamlet materiale, som skal fremlægges, og de henvender sig således kun til de særligt interesserede og specialisterne. Det er derfor en god idé at lade Reinton skrive en kort og populær oversigt over sæterbruget til den hastigt voksende serie Norsk kulturarv.

Bogen er som de øvrige rigt illustreret med tegninger og fotografier og giver god besked til den, som ønsker oplysninger om, hvordan husene så ud, hvilke redskaber der brugtes, og hvad man kaldte dem etc. Alligevel føles dette lidt